

Vzpomenutí na odkaz Jaroslava Slíčky

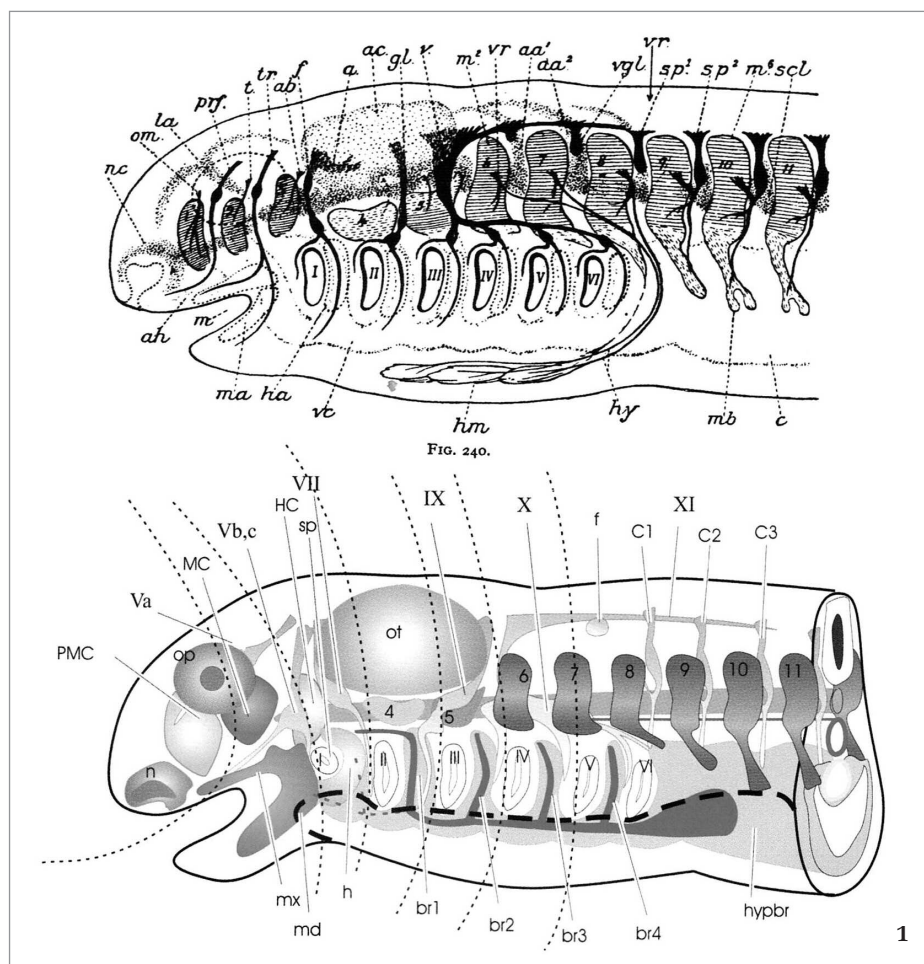
Prof. MUDr. RNDr. Jaroslav Slípka, DrSc., významná osobnost české vědy, světově uznávaný evoluční morfolog a srovnávací embryolog, ale také vynikající pedagog, zemřel po krátké nemoci v Plzni 23. července 2013. Pro přírodovědné nadšence (a zvláště pak pro čtenáře našeho nejstaršího přírodovědeckého časopisu) je mou povinností (nejen jako přírodovědce, ale i jeho dlouholetého blízkého přítele) připomenout tohoto nesporně velkého českého badatele. Životní dráha J. Slíčky byla zcela určena lidskou touhou poznávat a objevovat. Málo se zamýšlíme nad tím, že nezávisle na nás, a aniž si to uvědomujeme, bývají naše životy osudově nasměrovány. To platí zvláště pro Jaroslava. Jako by musel naplnit antický odkaz velkého filozofa Platóna (427–347 př. n. l.), který pojmenoval člověka pro jeho schopnost *anthrôpos* – tvorem, který se nad tím, co pozoruje, co vidí (*opópen*), také zamýšlí a zkoumá to (*anathrei*). Tedy živočich zamýšlející se nad pozorovaným (*anathrôn ha opópe*).

Pojďme nyní předurčení života Jaroslava Slíčky vysledovat. Narodil se 10. června 1926 v učitelské rodině v tehdy převážně německém městě Lokti u Karlových Varů. Jeho otec zde po válce založil první českou školu, dokonce se mu podařilo přimět úřady, aby pro ni vystavěly novou

budovu. Snad právě z tohoto učitelského prostředí, ve kterém mladý Jaroslav vyrůstal, pochází jeho organizační a pedagogické nadání. Co se týče učitelské dráhy, nelze si nepovšimnout širokého rozsahu jeho přednášek: pro studenty všeobecného lékařství a stomatology Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Plzni přednášel dva obory, v nichž se vědecky specializoval – histologii a embryologii. Učil také embryologii, antropologii a dějiny lékařství na Fakultě zdravotnických studií, Fakultě pedagogické a Fakultě filozofické Západočeské univerzity v Plzni. Přednášel v češtině a pro studenty z cizích zemí v angličtině. Anglicky rovněž učil studenty medicíny v Iráku, Kuvajtu a Libyi, byl zván na přednášky do Anglie, Japonska, USA a Kanady. V Německu přednášel německy a v Rusku a Bulharsku rusky. Ve svém životě vychoval stovky žáků a mnoho z nich z arabských zemí. Někteří zde zůstali a stali se úspěšnými lékaři. Účastnil se také řady kongresů v zahraničí a sám organizoval na svém ústavu v Plzni po mnoho let konference s evoluční tematikou, na které přijížděli vědci jak ze Západu, tak z Východu. Má hlavní zásluhu, že jméno plzeňské Lékařské fakulty UK je známo v Evropě i v zámoří a stále ji vyhledávají zahraniční studenti.

Ale obraťme pozornost k odborné a vědecké činnosti Jaroslava Slíčky. V kterém oboru vlastně nastoupil svou vědeckou dráhu? Jako desetiletý začal o prázdninách chytat motýly a ve 13 letech už byl schopen taxonomicky určit a zařadit stovky druhů, jejichž jména znal česky i latinsky. V 16 letech se stal členem tehdy Československé společnosti entomologické. Po záboru německého pohraničí se jeho rodina musela přestěhovat do Kladna. K maturitě v r. 1944 na zdejší gymnáziu předkládá práci Motýlové Kladenská a dostává „uznání za vynikající znalosti“. Svě úmysly studovat dál musel na čas přerušit. Protože jsou zavřeny vysoké školy, rube v jednom kladenském dole uhlí, později pracuje na Ostravsku jako betonář. Avšak předurčení se vyhnout nelze. Hned po květnovém povstání v r. 1945 se přihlašuje do tzv. válečného semestru na Přírodovědeckou fakultu UK v Praze a zapisuje se na obory přírodopis – zeměpis. Poslouchá přednášky našich nezapomenutelných velkých přírodovědců, entomologa Jana Obenbergera, zoologa Václava Breindla a Julia Komárka, genetika Karla Hrubého, parazitologa Otto Jírovce, paleontologa Josefa Augusty, antropologa Jiřího Malého nebo geologa Radima Kettnera. Na radu J. Komárka se věnuje studiu evolučně starého taxonu *Tipulidae*, tiplicím. Popisuje nové druhy (*Tipula subinvenusta* – nyní *T. invenusta subinvenusta*, *Tricyphona nielsenii* – nyní *Pedicia nielsenii*) a publikuje o nich přes 10 prací v odborných časopisech a v Klíči české zvířeny. Studia zakončil dizertací Tracheisace a nervový systém larvy *Tipula maxima* Poda, obhájenou v r. 1949, která je otištěna ve Věstníku Československé zoologické společnosti. Avšak ještě před závěrem studií se seznamuje s Emilem Hadačem, naším významným geobotanikem a krajinným ekologem, profesorem na College of Sciences v Bagdádu, později ředitelem Ústavu krajinné ekologie v Praze (viz Živa 2012, 4: LXX–LXXI). Zakládá s ním Arktický odbor přírodovědeckého klubu. V r. 1948 se pod jeho vedením účastní (spolu s řadou dalších odborníků) 3. československé přírodovědecké výpravy na Island jako entomolog. Poznatky a zkušenosti z této výpravy shrnuje kniha V zemi sopek a ledovců (Orbis, Praha 1957), jejímž je spoluautorem, a film Do země ledovců přírodovědce Jana Václava Staňka.

Avšak přichází další nasměrování Jaroslavovy životní dráhy. V průběhu svého důkladného přírodovědeckého studia si začíná uvědomovat, že je racionální člověk, tedy podle filozofa Boëthia (480–524/525): *Homo est animal bipes rationale*, a že studium jen přírodovědecké nestačí k pochopení filozofické podstaty člověka. Využívá náhodnou (zase ta determinace) nabídku Otto Slabého, vedoucího Histologicko-embryologického ústavu na nově založené plzeňské Lékařské fakultě UK, aby se stal jeho asistentem. Právě na jeho radu začal studovat medicínu. Po promoci na Přírodovědecké fakultě UK v Praze v r. 1949 je už řádným posluchačem prvního ročníku Lékařské fakulty a definitivně se vrací do západních Čech. V Plzni pak studium medicíny úspěšně dokončil a začal se zabývat s problematikou, která stála v popředí zájmu O. Slabého, a to Goethovým

„hlavovým problémem“. Johann Wolfgang Goethe (1749–1832) byl nejen geniální básník a spisovatel, ale též všestranný přírodovědec zajímající se od geologie a mineralogie až po botaniku, srovnávací anatomii a morfologii (např. *Zur Naturwissenschaft überhaupt, besonders zur Morphologie – O přírodovědě, zvláště pak o morfologii*, Stuttgart, Tübingen 1817; viz také *Živa* 2011, 6: LXXXIX–XCI). Jako první upozornil na problematiku původu hlavy obratlovců, která se v podstatě řeší dodnes. Zastával teorii, že lebeční kosti jsou vlastně pozměněné obratle, že hlava tedy tvoří pokračování páteře. Goethe také navštívil Slípkův rodný Locket, a to kvůli své lásce Ulrice von Levetzow. Je to opět nevědomé předurčení, že se vědec Slípka věnuje komparativnímu studiu hlavy a žaberní oblasti, evoluční morfologii štítné žlázy od endokrinní funkce endostylu (předchůdce štítné žlázy ve stěně hltanu) kopinatce až po exo-endokrinní funkce tyreoidy (štítné žlázy)? V r. 1957 pak na základě rozsáhlé a vysoce hodnocené monografie o této problematice (*Evoluční morfologie jazyka*) získává jako první vědecký pracovník na plzeňské LF UK titul CSc. Krátce nato (1962) se habilituje tématem *Evoluční morfologie štítné žlázy na téže fakultě jako docent pro obor histologie a embryologie*. Téhož roku přichází nabídka expertizy z Lékařské fakulty Univerzity v Bagdádu.

Přesně 800 let před narozením J. Slípky se narodil arabský filozof a lékař Ibn Rušd Abú-l-Valíd Muhammad ibn Ahmad ibn Muhammad (1126–98), latinsky Averrhoës, který se pokusil sjednotit antickou filozofii s islámským náboženským výkladem světa. Lékař Slípka odjíždí na několik let do Bagdádu (1962–66), kde vede Mikroanatomický ústav a přitom přednáší morfologii, histologii a mikrobiologii, ale nejen tam, také v Mosulu, Basře, Kufě a na kurdecké univerzitě v Sulejmánii. A mimo tuto pedagogickou činnost studuje na kos-

- 1 Schematické řezy žaberní oblasti obratlovce. Podle: T. J. Horder, R. Presley a J. Slípka (Karolinum, Praha 2010)
- 2 Jaroslav Slípka ve své pracovně v r. 2011. Foto z archivu autora

terním materiálu uchovávaném v iráckém muzeu vývoj dentice sumerských dětí a popisuje historicky první siamská dvojčata ze sumerské lokality Tell Hasuna.

Do Čech se Slípka vrátil uprostřed desetiletí, které dnes označujeme jako zlatý věk imunologie. Je naprosto samozřejmé, že se jeho pozornost obrací tímto směrem. Zajímá se o vztahy mezi imunitními (thymus, mandle, lymfatické uzliny) a endokrinními orgány (štítná žláza). Vzniká rozsáhlá studie *Evoluční morfologie nekonstantních struktur epifaryngu*, kterou předkládá jako dizertační práci, a po její úspěšné obhajobě získává v r. 1979 titul DrSc.

Na tehdy zcela novém experimentálním modelu, bezmikrobních zvířatech, se spolu s českými imunology věnuje evoluční novince obratlovců – patrové mandli (*tonsilla palatina*) a dokazuje, že vývoj lymfopitelálních struktur mandle je závislý na antigenní stimulaci. Ale pokračuje dále ve srovnávacím studiu fylogenetického vývoje hlavy počínaje kopinatcem přes žraloky a další taxony obratlovců, tentokrát ve spolupráci s oxfordskými kolegy Timothy Johnem Horderem a Robertem Presleyem. Jejich společná monografie z r. 2010 nese název *The head problem. The organizational significance of segmentation in head development* (Hlavový problém. Organizační význam vývojové segmentace hlavy). Stává se dokonce čestným vědeckým členem Anatomického ústavu v Guy's Hospital v Londýně, kde pracovali rovněž Thomas Addison (Addisonova nemoc), Sir Alexander Fleming (penicilin) nebo Thomas Hodgkin (Hodgkinova nemoc).

Srovnávací studium jícnové oblasti u rozdílných taxonů obratlovců přivádí Jarosla-

va Slípku k inovační syntetické myšlence vzájemně propojené regulace nervového, endokrinního a imunitního systému jako metasystému zajišťujícího homeostázu vnitřního prostředí organismu. (Do té doby panovalo všeobecné mínění, že tyto tři systémy jsou na sobě funkčně nezávislé, autonomní.) K této revoluční změně názorů přispěly komparativní fyloembryologické studie, jejichž průkopníkem u nás byl právě Slípka.

Je však třeba zmínit, že své aktivity neomezil pouze na vědecké bádání a přednášení. Byl neúnavným popularizátorem (řada článků v tisku a rozhlasových relací; viz např. články o historických kořenech buněčné teorie v *Živě* 2011, 5: 212–215), ale také propagátorem arabské kultury a vzdělanosti. Vždy připomínal odkaz naší lékařky Vlasty Káralové, „českého Alberta Schweitzera v sukničích“, za jejíhož pokračovatele se pokládal. V. Káralová před druhou světovou válkou založila českou nemocnici v Iráku a zasloužila se o to, že se česká medicína dodnes v arabském světě vysoce oceňuje. Byl také pevně přesvědčen o důležitosti vzdělávání i v senioriském věku, snad veden příkladem Ciceronovým, který se až v 80 letech začal učit řecky. V r. 1988 prosadil Slípka v rámci LF UK v Plzni terciární vzdělávání, Univerzitu třetího věku, která bez přerušení pokračuje dodnes. Po dlouhá léta působil jako předseda Spolku lékařů v Plzni, předseda Anatomické společnosti, sekretář Evropské morfologické společnosti, člen Československé (České) zoologické společnosti, Československé (České) společnosti entomologické, Společnosti pro dějiny vědy a techniky a také řady vědeckých kolegií. Byl zvolen čestným členem Československé lékařské společnosti J. E. Purkyně, České a Slovenské, Ruské, Bulharské a Německé anatomické společnosti. V r. 2000 byl jmenován čestným občanem města Lokte, o rok později obdržel Pečet města Plzně. Získal zlatou medaili Univerzity Karlovy v Praze, stříbrnou medaili Univerzity Palackého v Olomouci a Masarykovy univerzity v Brně, dále Purkyňovu, Bolzanovu a Koldovu medaili. V r. 2005 dostal za svůj vědecký přínos české vědě Cenu Josefa Hlávky.

Hned po „sametové revoluci“ v r. 1989 se J. Slípka stal spoluzakládajícím členem mezinárodní humanitární organizace Lion's Club International v Plzni. V r. 1995 byl zvolen guvernérem celého distriktu České republiky. V této funkci nás zastupoval na světových kongresech organizace v Birminghamu, Chicagu a Bangkoku a na mezinárodních setkáních v Německu, Rusku, Rakousku a Maďarsku.

Jaroslav Slípka je světově respektovaným vědcem. Celoživotním dílem přispěl velkou měrou k modernímu, komparativně evolučnímu výkladu biologie. Jeho asi 200 prací a monografie *Outlines of Histology, Outlines of Embryology, Základy embryologie, Základy fyzické antropologie a Základy histologie* zasahují do stěžejních biologických disciplín, zvláště pak do embryologie, antropologie, endokrinologie, imunologie a teratologie.

Byl příkladným badatelem, který zcela splnil své celoživotní krédo *nulla dies sine linea* (ani den bez řádku).